

Agata Marcysiak¹

Katedra Nauk Ekonomicznych

Adam Marcysiak²

Katedra Marketingu i Logistyki

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny

Siedlce

Czynniki różnicujące poziom wsparcia gospodarstw środkami Wspólnej Polityki Rolnej UE

Factors differentiating the level of farm support measures in the EU Common Agricultural Policy

Synopsis. Celem niniejszego opracowania jest próba ukazania zakresu oddziaływania czynników różnicujących poziom wsparcia gospodarstw rolnych środkami Wspólnej Polityki Rolnej UE. Szczegółowej analizie poddano płatności bezpośrednie i płatności dla obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW). Ich wielkość rozpatrywano w relacji do dochodu z gospodarstwa rolniczego.

Słowa kluczowe: poziom wsparcia, typ rolniczy, ESU, europejska jednostka wielkości gospodarstwa, środki WPR EU.

Abstract. The purpose of this study is an attempt to show the scope of the differentiating factors influencing the level of farm support measures in the Common Agricultural Policy. Subject to detailed analysis are direct payments and area payments for less-favored areas (LFA). Their size was considered in relation to the income of agricultural holdings.

Key words: level of support, type of farming, European Size Unit, European unit of farm size measure, EU CAP measures.

Wprowadzenie

Wspólna Polityka Rolna (WPR) określa zasady jednolitego funkcjonowania, ochrony i wspierania sektora rolnego w krajach członkowskich Unii Europejskiej. Wdrażana jest w krajach członkowskich Unii Europejskiej od ponad 40 lat. Wśród głównych celów jakie stawia sobie WPR można wymienić stabilizację rynku rolnego, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz zapewnienie rolnikom odpowiedniego poziomu dochodów i warunków życia.

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej otworzyło nowe szanse rozwiązywania wielu problemów ekonomicznych i społecznych. Dotyczy to każdego z sektorów polskiej gospodarki, w tym w szczególności rolnictwa. W dużym organizmie gospodarczym, jakim jest UE, łatwiej reagować na zmieniające się zarówno trendy produkcyjne i finansowe w rolnictwie, jak i problemy związane ze wspieraniem produkcji gospodarstw

---

¹ Dr inż., e-mail: admamar@poczta.onet.pl

² Dr inż., e-mail: admamar@poczta.onet.pl

niskotowarowych, czy dostosowanie gospodarowania do standardów unijnych [Czyżewski i Gorzelak 2006]. Wprowadzenie dopłat bezpośrednich, regulacja rynku rolnego i programy rozwoju obszarów wiejskich wymuszają wiele zmian, zarówno w kierunkach rozwoju produkcji rolniczej, jak i szeroko rozumianym funkcjonowaniu obszarów wiejskich.

Wraz z przystąpieniem Polski do UE zmianie uległy czynniki kształtujące dochody rolników. Obok tradycyjnych (konwencjonalnych) czynników, takich jak fizyczne rozmiary produkcji, ponoszone nakłady i relacje cen rolnych pojawiły się płatności bezpośrednie związane i niezwiązane z produkcją rolniczą oraz płatności z tytułu uczestnictwa w programach rolno-środowiskowych, restrukturyzacyjnych i modernizacyjnych [Zegar 2008]. Rola tych transferów w kształtowaniu dochodów rolników niepomniernie wzrosła.

Realizując programy pomocy dla rolnictwa i obszarów wiejskich Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa od początku swej działalności do końca 2010 roku wypłaciła beneficjentom ponad 116 mld zł. Z tej kwoty na systemy wsparcia bezpośredniego przeznaczono 54 mld zł. W samym tylko 2010 roku Agencja wypłaciła 20,5 mld zł i był to wzrost w stosunku do roku poprzedniego o ponad 10% [Informacja... 2011].

Metodyczne aspekty opracowania

Celem niniejszego opracowania jest próba ukazania zakresu oddziaływania czynników różnicujących poziom wsparcia gospodarstw środkami WPR UE.

Materiałem badawczym były dane o gospodarstwach, które prowadziły rachunkowość rolną dla potrzeb Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej. Analizą objęto rok 2009.

Podstawową kategorią ekonomiczną przyjętą dla potrzeb procesu badawczego był poziom dochodu z gospodarstwa rolniczego. Obliczeń tej kategorii dokonano metodą stosowaną w europejskim systemie rachunkowości rolnej FADN (Farm Accountancy Data Network).

Wielkość wsparcia gospodarstw środkami UE analizowano w zależności od wielkości ekonomicznej i typu rolniczego gospodarstwa. Szczegółowej analizie poddano płatności bezpośrednie i płatności dla obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW). Ich wielkość rozpatrywano w relacji do dochodu z gospodarstwa rolniczego. Poszczególne wielkości rozpatrywano w przeliczeniu na jedno gospodarstwo. Skalę różnicowania przedstawiono w ujęciu procentowym.

Wpływ wielkości ekonomicznej gospodarstwa na zakres wsparcia środkami pochodzącymi z WPR UE

Gospodarstwa rolne funkcjonujące na terenie Unii Europejskiej klasyfikowane są najczęściej według dwóch kryteriów: wielkości ekonomicznej i typu rolniczego [Goraj, Mańko i Michalak 2010]. Zasady klasyfikacji gospodarstw zostały precyzyjnie określone i po raz pierwszy formalnie ustanowione przez Decyzję Komisji Europejskiej (EWG) 78/463/EEC z dnia 7 kwietnia 1978 r. W odniesieniu do krajów przyjętych do UE w 2004 roku reguluje to Rozporządzenie Komisji Europejskiej nr 730/2004 z dnia 19 kwietnia 2004 roku.

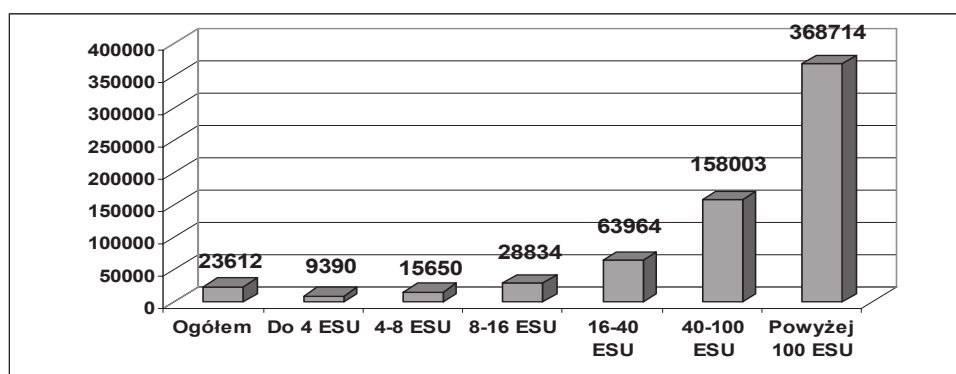
Europejska Jednostka Wielkości (ESU) jest parametrem służącym do określania wielkości ekonomicznej gospodarstwa rolnego, ustalonej na podstawie standardowych nadwyżek bezpośrednich gospodarstwa. Jedno ESU odpowiada równowartości 1200 euro. Wielkość ekonomiczna gospodarstwa rolnego stanowi jedno z kryteriów używanych dla charakteryzowania gospodarstwa rolnego we Wspólnotowej Typologii Gospodarstw Rolnych. Jest ona określana na podstawie sumy wartości standardowych nadwyżek bezpośrednich (SGM) wszystkich działalności występujących w gospodarstwie [Goraj i Mańko 2009].

Średni obszar badanych gospodarstw w 2009 roku wynosił 17,8 ha UR. Analizowane gospodarstwa reprezentowały różną wielkość ekonomiczną. W próbie badawczej polskiego FADN, liczącej 12 431 gospodarstw, dominującymi były gospodarstwa średnio duże o wielkości ekonomicznej 16-40 ESU. Ich udział wynosił 31,5%. Równie liczną była grupa gospodarstw średnio małych o wielkości ekonomicznej 8-16 ESU (28,3%). Gospodarstwa małe (4-8 ESU) i bardzo małe (do 4 ESU) stanowiły odpowiednio 18,9% i 7,9%. Stosunkowo najmniejszy udział posiadały gospodarstwa bardzo duże (powyżej 100 ESU). Ich udział wynosił 2,8% ogólnej próby badawczej polskiego FADN.

W odniesieniu do badanych gospodarstw widoczna była zależność, iż wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej gospodarstw zwiększała się powierzchnia UR. Gospodarstwa o wielkości ekonomicznej do 4 ESU liczyły średnio 8,2 ha. W przypadku gospodarstw o wielkości ekonomicznej 40-100 ESU ich obszar wynosił 82,0 ha.

Obszar jest tradycyjnym miernikiem wielkości gospodarstwa rolnego powszechnie uznawanym w literaturze przedmiotu [Zegar 2004; Wiatrak 1998]. Wielkość obszaru gospodarstwa pozostaje nadal podstawowym kryterium jego siły ekonomicznej. Powierzchnia użytków rolnych gospodarstwa determinuje kształtowanie się podstawowych relacji produkcyjno-ekonomicznych, co w efekcie znajduje odzwierciedlenie w uzyskiwanych dochodach.

Dokonany podział na grupy, wydzielone ze względu na wielkość ekonomiczną, pozwolił ukazać zakres zróżnicowania sytuacji dochodowej w badanych gospodarstwach (rysunek 1).

Rys. 1. Poziom dochodu rolniczego według wielkości ekonomicznej badanych gospodarstw w 2009 roku, zł

Fig. 1. The level of agricultural income in analysed farms by their economic size in 2009, PLN

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych IERiGŻ.

Poziom dochodu rolniczego w gospodarstwach prowadzących rachunkowość rolną dla potrzeb IERiGŻ w 2009 roku wynosił średnio 23612 zł. W przeliczeniu na 1 ha UR była to kwota 1327 zł. W gospodarstwach o wielkości ekonomicznej do 4 ESU ta kategoria dochodu wynosiła 9390 zł. Poziom dochodu pochodzącego z działalności rolniczej w gospodarstwach o wielkości ekonomicznej 16-40 ESU wynosił już 63964 zł. Zgodnie z oczekiwaniami najwyższym poziomem dochodu wyróżniały się gospodarstwa o wielkości ekonomicznej powyżej 100 ESU (368714 zł).

Wielkość płatności bezpośrednich do gruntów rolnych w gospodarstwach prowadzących rachunkowość rolną dla potrzeb IERiGŻ w 2009 roku wynosiła średnio 10769 zł. W przeliczeniu na 1 ha UR była to kwota 605 zł. Udział tych płatności w ogólnej kwocie środków Wspólnej Polityki Rolnej UE przekazywanych do tych gospodarstw stanowił 69,2%.

Czynnikiem różnicującym wielkość płatności bezpośrednich do gruntów rolnych w analizowanych gospodarstwach okazała się wielkość ekonomiczna gospodarstwa (tabela 1).

Tabela 1. Wielkość wsparcia środkami WPR UE według wielkości ekonomicznej gospodarstwa w roku 2009, zł/gospodarstwo

Table 1. The size of the EU CAP support measures by the economic size of farms in 2009, PLN/farm

Rodzaj płatności	Wielkość ekonomiczna gospodarstwa						
	Ogółem	do 4 ESU	4-8 ESU	8-16 ESU	16-40 ESU	40-100 ESU	powyżej 100 ESU
Płatności bezpośrednie do gruntów rolnych	10769	5007	7109	11560	21245	50124	279256
Płatności z tytułu ONW	1813	1023	1630	2311	3726	5954	10663
Płatności rolno-środowiskowe	1560	853	1262	1519	2844	8333	37321
Inne dopłaty do rozwoju obszarów wiejskich	1417	2274	1449	334	232	132	153
Łącznie środki wypłacane w ramach WPR UE	15559	9157	11450	15724	28047	64543	327393

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych IERiGŻ

Średnia wielkość środków pochodzących z płatności bezpośrednich w gospodarstwach o wielkości ekonomicznej do 4 ESU wynosiła 5007 zł. Wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej gospodarstwa rosła także wielkość płatności bezpośrednich do gruntów rolnych. W gospodarstwach o wielkości ekonomicznej 16-40 ESU ta forma płatności wynosiła 21245 zł, a w gospodarstwach o wielkości ekonomicznej powyżej 100 ESU aż 279256 zł. Wynikało to ze zróżnicowania obszarowego gospodarstw.

Istotnym elementem oddziaływania ze strony Wspólnej Polityki Rolnej UE jest wsparcie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania. Ma ono na celu udzielenie pomocy finansowej gospodarstwom rolnym położonym na terenach, na których produkcja rolnicza jest utrudniona ze względu na warunki naturalne [Hunek 2005]. Płatności przyznawane dla gospodarstw z tytułu ONW mają przeciwdziałać wyludnianiu się obszarów wiejskich i ztracaniu ich rolniczego charakteru.

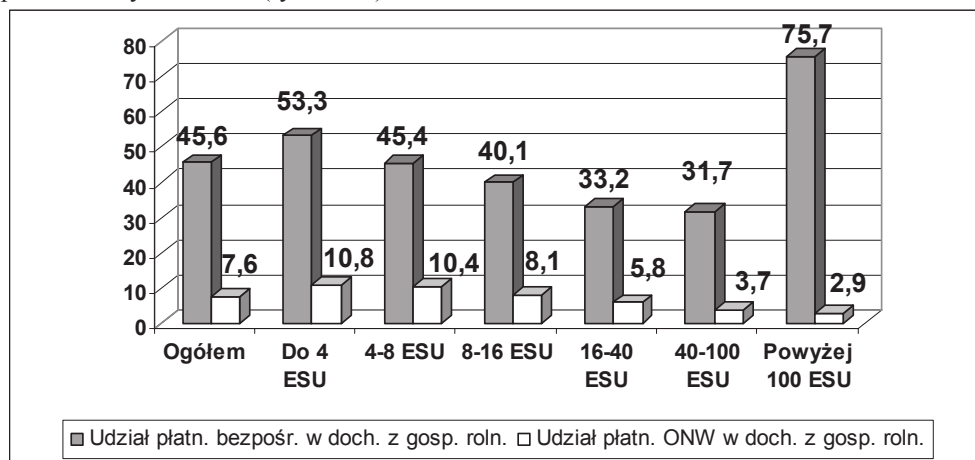
Obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania stanowią ponad 53% ogółu powierzchni użytków rolnych [Kutkowska 2006]. System płatności z tytułu ONW został powiązany z systemem dopłat obszarowych. W 2009 roku w Polsce złożono 751,2 tys. wniosków o płatności z tytułu ONW na łączną powierzchnię 7,12 mln ha. W 2010 roku liczba złożonych wniosków wyniosła 734,6 tys. [Informacja... 2011].

Wielkość płatności z tytułu ONW w gospodarstwach prowadzących rachunkowość rolną dla potrzeb IERiGŻ w 2009 roku wynosiła średnio 1813 zł. Również i w tym przypadku wielkość ekonomiczna okazała się czynnikiem różnicującym wysokość tej płatności.

W gospodarstwach o wielkości ekonomicznej do 4 ESU średnia kwota płatności z tytułu ONW wyniosła 853 zł. Wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej gospodarstwa rosła także wielkość płatności z tytułu ONW. W gospodarstwach o wielkości ekonomicznej 16-40 ESU ta forma płatności wynosiła 2844 zł

Poza środkami z płatności bezpośrednich i płatności z tytułu ONW do analizowanych gospodarstw trafiały także dopłaty rolno-środowiskowe oraz dopłaty do rozwoju obszarów wiejskich. Kwoty przypadające z tych źródeł średnio na gospodarstwo wynosiły w 2009 roku odpowiednio 1560 zł i 1417 zł. Najwyższe kwoty płatności rolno-środowiskowych otrzymały gospodarstwa o wielkości ekonomicznej powyżej 100 ESU (37321 zł). W przypadku dopłat do rozwoju obszarów wiejskich największe kwoty skierowano do gospodarstw bardzo małych do 4 ESU (średnio na gospodarstwo 2274 zł).

Środki przekazywane w ramach Wspólnej Polityki Rolnej nie pozostają bez wpływu na poziom dochodów pochodzących z gospodarstwa. W odniesieniu do analizowanych gospodarstw ogólna kwota wsparcia w ramach WPR UE stanowiła 65,9% dochodu z gospodarstwa rolniczego. Spośród różnych form pomocy najbardziej istotne oddziaływanie na sytuację dochodową rolników miały płatności bezpośrednie do gruntów rolnych oraz płatności z tytułu ONW (rysunek 2).

Rys. 2. Udział płatności bezpośrednich i płatności ONW w dochodzie z gospodarstwa rolniczego według wielkości ekonomicznej gospodarstwa w 2009 roku, %

Fig. 2. The share of direct payments and payments for the LFA in the farm income by farm economic size in 2009, %

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych IERiGŻ.

Najszerzy zakres oddziaływania płatności bezpośrednich na dochody rolnicze zaznaczył się w przypadku gospodarstw o wielkości ekonomicznej powyżej 100 ESU. Stanowiły one tutaj 75,7% dochodów rolniczych. Były to głównie gospodarstwa nastawione na uprawę zbóż. W gospodarstwach do 4 ESU płatności bezpośrednie stanowiły

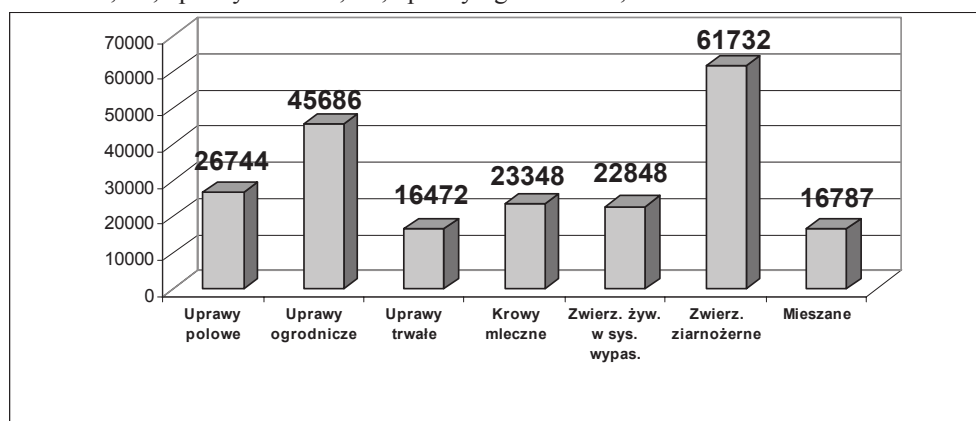
53,3% dochodu rolniczego. W kolejnych grupach wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej zakres oddziaływania płatności bezpośrednich na dochody rolnicze systematycznie malał. W gospodarstwach o wielkości ekonomicznej 4-8 ESU udział w dochodzie rolniczym wynosił 45,4%, a w gospodarstwach o wielkości 40-100 ESU odpowiednio 31,7%.

W przypadku płatności z tytułu przynależności do obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania największy ich udział w dochodzie z gospodarstwa rolniczego występował w gospodarstwach o wielkości ekonomicznej do 4 ESU. Zdecydowanie najsłabsze oddziaływanie płatności z tytułu ONW na wyniki ekonomiczne miały miejsce w przypadku gospodarstw o wielkości ekonomicznej powyżej 100 ESU.

Typ rolniczy jako czynnik różnicujący zakres pomocy finansowej środkami WPR UE

Typ rolniczy stanowi jedno z kryteriów używanych przy charakteryzowaniu gospodarstwa rolnego we Wspólnotowej Typologii Gospodarstw Rolnych. Jest on określany na podstawie udziału poszczególnych działalności w tworzeniu ogólnej wartości standardowej nadwyżki bezpośredniej (SGM) gospodarstwa [Skarżyńska i Ziętek 2006]. W zależności od pożądanego stopnia dokładności typy rolnicze gospodarstw są dzielone na 8 typów ogólnych, 17 typów podstawowych, 50 typów szczegółowych.

Analizowane gospodarstwa reprezentowały różne typy rolnicze. W próbie badawczej polskiego FADN dominującym typem gospodarstw były gospodarstwa o typie mieszanym. Ich udział wynosił 31,9%. Na drugim miejscu pod względem liczebności znalazły się gospodarstwa, dla których główną działalnością biorącą udział w tworzeniu wartości standardowej nadwyżki bezpośredniej były uprawy polowe. Ten typ rolniczy stanowił 26,4% ogółu gospodarstw. Udział pozostałych typów rolniczych wynosił odpowiednio: zwierzęta żywe w systemie wypasowym 14,6%, zwierzęta ziarnożerne 12,0%, krowy mleczne 7,6%, uprawy trwałe 4,2%, uprawy ogrodnicze 3,3%.

Rys. 3. Poziom dochodu rolniczego według typów gospodarstw w roku 2009, zł/gospodarstwo/rok

Fig. 3. The level of agricultural income of households by farm type in 2009, PLN/farm/year

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych IERiGŻ.

Typ rolniczy okazał się czynnikiem różnicującym zarówno obszar jak i wyniki produkcyjne i ekonomiczne gospodarstw. Największą powierzchnią użytków rolnych odznaczały się gospodarstwa nastawione na uprawy polowe (23,7 ha). Istotną rolę odgrywał obszar w gospodarstwach, w których dominującą działalnością biorącą udział w tworzeniu wartości standardowej nadwyżki bezpośredniej był chów zwierząt żywionych w systemie wypasowym (21,7 ha), krów mlecznych (16,5 ha) i zwierząt ziarnożernych (16,2 ha). Stosunkowo najmniejszymi były gospodarstwa specjalizujące się w uprawach ogrodniczych. Średni obszar wynosił tutaj zaledwie 4,1 ha UR.

Poziom dochodu z gospodarstwa w poszczególnych typach gospodarstw przedstawia rysunek 3.

Najwyższym poziomem dochodu z gospodarstwa rolniczego wyróżniały się gospodarstwa trudniące się chowem zwierząt ziarnożernych i gospodarstwa ogrodnicze. Średni poziom tej kategorii dochodu w przeliczeniu na 1 gospodarstwo wynosił tutaj odpowiednio ponad 61,7 tys. zł i 45,6 tys. zł. Najslabiej pod względem ekonomicznym w tym zestawieniu wypadały gospodarstwa o typie mieszanym. Ich dochód na 1 gospodarstwo wynosił w 2009 roku ponad 16,7 tys. zł.

Typ rolniczy stanowił także czynnik różnicujący wielkość płatności bezpośrednich do gruntów rolnych analizowanych gospodarstw (tabela 2). Wynikało to ze zróżnicowania obszarowego gospodarstw oraz z różnego poziomu płatności uzupełniających stosowanych do powierzchni określonych roślin uprawnych.

Tabela 2. Wielkość wsparcia środkami WPR UE według typów gospodarstw w roku 2009, zł/gospodarstwo/rok
Table 2. The size of the EU CAP support measures by type of farms in 2009, PLN/farm/year

Rodzaj płatności	Typ gospodarstwa						
	Uprawy polowe	Uprawy ogrodnicze	Uprawy trwałe	Krowy mleczne	Zwierz. żywione w systemie wypasowym	Zwierz. ziarnożerne	Mieszane
Płatności bezpośrednie do gruntów rolnych	15192	2251	5923	9071	11770	10262	7863
Płatności z tytułu ONW	1643	389	675	2537	2998	1823	1830
Płatności rolno-środowiskowe	2278	166	1097	842	2420	1027	1376
Inne dopłaty do rozwoju obszarów wiejskich	1561	616	1201	702	1221	979	1558
Łącznie środki wypłacane w ramach WPR UE	20674	3422	8896	13153	18409	14091	13627

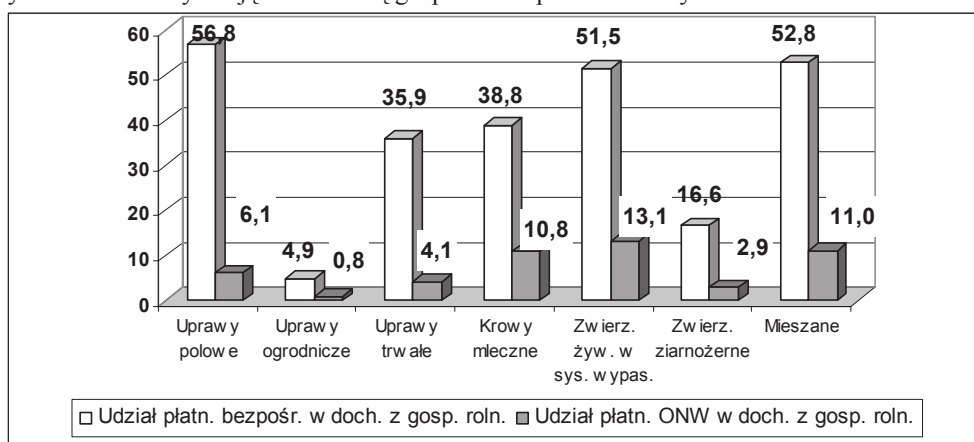
Źródło: obliczenia własne na podstawie danych IERiGŻ.

Najwięcej środków pochodzących z płatności bezpośrednich trafiła do gospodarstw specjalizujących się w uprawach polowych. W przeliczeniu na jedno gospodarstwo była to kwota 15192 zł. W gospodarstwach ogrodniczych średnia wielkość płatności wyniosła 2251 zł. Tak duże zróżnicowanie wynikało z wielkości obszarowej gospodarstw. Średni obszar gospodarstw należących do tych typów rolniczych wynosił odpowiednio 23,7 ha i 4,1 ha.

Największą kwotę płatności z tytułu ONW wśród analizowanych gospodarstw otrzymały te specjalizujące się w chowie zwierząt żywionych w systemie wypasowym. Średnio na jedno gospodarstwo była to kwota 2998 zł. W przeliczeniu na jednostkę powierzchni była to kwota 138 zł. W gospodarstwach ogrodniczych płatność z tytułu ONW wyniosła średnio zaledwie 389 zł na 1 gospodarstwo i 94,9 zł na 1 ha.

Do analizowanych gospodarstw trafiły także dopłaty rolno-środowiskowe oraz dopłaty do rozwoju obszarów wiejskich. W pierwszym przypadku najwyższe kwoty płatności otrzymały gospodarstwa o typie zwierzęta żywione w systemie wypasowym (2420 zł), w drugim przypadku specjalizujące się w uprawach polowych (1561 zł).

Zakres oddziaływania płatności bezpośrednich do gruntów rolnych oraz płatności z tytułu ONW na sytuację dochodową gospodarstw przedstawia rysunek 4.

Rys. 4. Udział płatności bezpośrednich i płatności ONW w dochodzie z gospodarstwa rolniczego w różnych typach gospodarstw w 2009 roku, %

Fig. 4. The share of direct payments and LFA payments in the income of agricultural holdings of different types in 2009, %

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych IERiGŻ.

Najszerzy zakres oddziaływania płatności bezpośrednich na dochody rolników zaznaczył się w przypadku gospodarstw nastawionych na uprawy polowe i gospodarstw o typie rolniczym mieszanym. Udział tej formy płatności w dochodzie z gospodarstwa rolniczego wynosił tutaj odpowiednio 56,8% i 52,8%.

W przypadku płatności z tytułu położenia na obszarze o niekorzystnych warunkach gospodarowania największy ich udział w dochodzie z gospodarstwa rolniczego występował w gospodarstwach specjalizujących się w chowie zwierząt żywionych w systemie wypasowym i w gospodarstwach o typie rolniczym mieszanym. Relacja ta kształtowała się na poziomie 13,1% i 11,0%.

Zdecydowanie najsłabsze oddziaływanie na wyniki ekonomiczne, zarówno płatności bezpośrednich jak i płatności z tytułu ONW, miało miejsce w przypadku gospodarstw ogrodniczych.

Wnioski

Reasumując dotychczasowe rozważania można sformułować następujące wnioski.

- Wraz z przystąpieniem do Unii Europejskiej rolnictwo polskie otrzymało znaczące wsparcie finansowe w ramach środków Wspólnej Polityki Rolnej. Oddziałuje ono bezpośrednio na dochody gospodarstw rolniczych. W analizowanych gospodarstwach średnia wielkość tego wsparcia w 2009 roku wyniosła 15559 zł. Stanowiło to 65,9% dochodu uzyskanego z gospodarstwa rolniczego.
- Podstawowymi elementami wsparcia ze środków WPR UE były płatności realizowane w ramach dopłat bezpośrednich i płatności dla obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania. Stanowiły one odpowiednio 69,2% i 11,6% ogólnego wsparcia.
- Czynnikiem różnicującym kwotę środków przekazywanych w ramach WPR UE była wielkość ekonomiczna gospodarstwa. W odniesieniu do badanych gospodarstw, wraz ze wzrostem ich wielkości ekonomicznej zwiększeniu ulegała kwota przekazywanych płatności bezpośrednich jak i płatności z tytułu ONW.
- Kolejnym czynnikiem różnicującym wielkość wsparcia środkami WPR UE był typ rolniczy. Najszerszy zakres oddziaływania płatności bezpośrednich na dochody rolników zaznaczył się w przypadku gospodarstw nastawionych na uprawy polowe i gospodarstw o typie rolniczym mieszanym. Udział tej formy płatności w dochodzie z gospodarstwa rolniczego wynosił tutaj odpowiednio 56,8% i 52,8%. Najslabsze oddziaływanie, zarówno płatności bezpośrednich jak i płatności z tytułu ONW, na wyniki ekonomiczne miało miejsce w przypadku gospodarstw ogrodniczych. Wynikało to z wielkości obszarowej tych gospodarstw i ich dochodowości.

Literatura

- Czyżewski A., Grzelak A. [2006]: Czy integracja regionalna może być przeciwwagą dla negatywnych skutków globalizacji? Przykład doświadczeń rolnictwa w krajach UE. [W:] Regulacyjna rola państwa we współczesnej gospodarce. Wyd. Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, ss. 40-50.
- Goraj L., Mańko S. [2009]: Rachunkowość i analiza ekonomiczna w indywidualnym gospodarstwie rolnym. Difin, Warszawa, ss. 34-41.
- Goraj L., Mańko S., Michalak P. [2010]: Poziom i struktura dochodów rodzin rolniczych z gospodarstw prowadzących rachunkowość w 2009 roku. IERiGŻ, Warszawa, ss. 6-12.
- Hunek T. [2005]: Redefinicja funkcji rolnictwa polskiego w warunkach gospodarki rynkowej oraz akcesji do UE. [W:] Uwarunkowania i kierunki przemian społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich. A. Rosner (red.), IRWiR PAN, Warszawa, ss. 53-55.
- Informacja z realizacji zadań Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w 2010 roku. [2011]. Departament Analiz Działalności i Rozwoju ARiMR, Warszawa, ss. 8-11.
- Kutkowska B. [2006]: Ocena skuteczności wspierania gospodarstw rolniczych położonych na terenach o niekorzystnych warunkach (ONW) na Dolnym Śląsku. [W:] Regionalne zróżnicowanie produkcji rolniczej w Polsce. IUNG, Puławy.
- Skarżynska A., Ziętek I. [2006]: Standardowa nadwyżka bezpośrednia „2002” i zasady klasyfikacji gospodarstw rolnych według UE. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej* nr 1(306).
- Wiatrak A.P. [1998]: Czynniki zróżnicowania dochodów rolniczych gospodarstw rodzinnych. [W:] Dochodowe zróżnicowanie rodzin chłopskich i jego tendencje w gospodarce rynkowej w Polsce. Wyd. SGGW, Warszawa, ss. 205-218.
- Zegar J.S. [2004]: Dochody w strategii rozwoju rolnictwa. IERiGŻ, Warszawa, ss. 184-195.
- Zegar J.S. [2008]: Dochody w rolnictwie w okresie transformacji i integracji europejskiej. IERiGŻ, Warszawa, ss. 99-105.